

DISSERTATIO INAUGURALIS

DE

PRIMORDIIS ATQUE INCREMENTIS

INSTITUTIONIS CLINICÆ,

QUAM

CONSENSU, ET AUCTORITATE MAGNIFICI DOMINI
PRAESIDIS, AC DIRECTORIS, SPECTABILIS DOMINI
DECANI, AC TOTIUS INCLYTAE FACULTATIS
MEDICAE PRO DOCTORIS MEDICINAE LAUREA RI-
TE OBTINENDA IN ALMA AC CELEBERRIMA RE-
GIA SCIENTIARUM UNIVERSITATE HUNGARICA
PUBLICAE ERUDITORUM DISQUISITIONI

SUBMITTIT

STEPHANO LEDNICKY,

Vetr. Betsino-Bacsiensis.

Theses adnexae defendentur in Universitatis Palatio ma-
jori die Martii 1834.

PESTINI

TYPIS LANDERERIANIS.

**Usus et impigrae simul experientia mentis
Paulatim docuit pedetentim progredientes.**

Lucretius.

IKTATÁSI ÉRTEKEZÉS

A²

KÓRÁGYI INTÉZET

EREDETÉRŐL ÉS ELŐMENETELÉRŐL,

MELLYET

A² NAGYSÁGOS ELŐLÜLŐ, 'S A² TEKINTETES OR-
VOSKAR ENGEDELMÉVEL A² PESTI MAGYAR KI-
RÁLYI EGYETEMBEN ORVOS DOCTORRÁ
LÉTEKOR

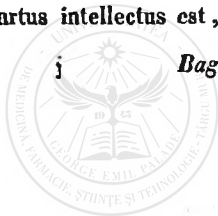
KÖZRE BOCSÁTOTT

LEDNICZKY ISTVÁN,

Bács Megyei Fi.

**Necessitas medicinam invenit, experientia perfecit — nam
haec non partus intellectus est, sed temporis filia.**

Bagliv. in prolegom.

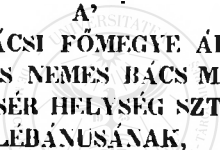

NAGYON TISZTELENDŐ

ERDŐGYZY ANTAL

ÚRNAK,

A?
KALOCSAI, ÉS BÁCSI FŐMEGYE ÁLDOZÓPAPJÁ-
NAK, TEKINTETES NEMES BÁCS MEGYÉBEN KE-
BELEZETT PACSÉR HELYSÉG SZT. EGYHÁZA
PLÉBÁNUSÁNAK,

**E' tudományos igyekezete első zsengejét örökös
tisztelete' 's szeretete' jeléül háladatos buzgósággal**

a' szerző.

Ki az orvostudomány eredetét olly szándékkal vizsgálja, hogy megtessék, miképen és kik által találtatott az fel, 's kimiveltetvén lassankint hogyan jutott elvégre oda, hogy módszeres mesterséggé alakíttatnék, — nem csekélyebb akadályokra talál, mint majd minden régi dolgok fürkészője. Mert az ezen segélynyújtó mesterség bölcsőjéhez vezető utat mostan mintegy mesék 's babonák köde és sűrű homálya fedi elannyira, hogy a' legelősebb ész is — megfosztatván az igazság világtól — setétben kénytelen tapogatódzni; most azon ut — a' régiek könyvei 's emlékei elvesztével — olly mélységben sülyedez, hogy nagyot kelljen kerülni, mi-nekelőtte az egyenes és igaz ösvényre vissza lehetne menni; most az írók különféle 's egymással ellenkező bizonyítványi miatt olly különböző tekervényekre ágazik, hogy valóban habozva akadunk fel és kételkedünk, mellyiken kellessék ezek közül eltévedés veszedelme nélkül indulnunk.

Hogy az orvosi mesterség az ősz régiségnek még azon idejítől vette légyen eredetét, mellyekben az emberek társaságos életbe szövetkeztek, az okosság javalja; mert a' ki legelőszőr esék betegségbe, önmegtartása végett orvosságot keresett magának, 's azt szerencsésen feltalálván, más, hasonlólag sinlőkkel is közlőtte. Mivel pedig tulajdonképeni orvosok még nem valának rendelve, a' betegeket a' házajtók elébe vagy a' nyilvános utakra szokták volt kitenni, hogy az elmenőktől kérdeznék meg: ha valljon szenvedtek-e hasonló betegségben, és minő segélyekkel nyorték vissza

előbbi egészségüket. A' népeknek e' legrégebb szokása, melly Herodotus és Strabo szerint, leginkább a' Babyloniak, Assyriabeliek és Zsidók közt divatozott, többek tapasztalásai összehasonlítása által ada az orvosi mesterségnek elveket. Sőt mondják: az Assyriabelieknél még tisztviselők is rendeltettek, kiknek az tétetett kötelességül, hogy a' nyilvános piacra kitett betegek mellett legyenek, és az elmenőktől orvoságok használása végett tanácsot kérjenek. Az orvostudomány tehát a' tapasztalástól veszi eredetét; a' tapasztalásnak pedig a' szükség nyújtott alkalmat.

Az olytantén tapasztalatok lassankint annyira szaporodának, hogy — mivel össze nem irattak, hanem élő szóval tanítottak — alig lehetett volna egy ember emlékező tehetsége képes azokat mind felfogni és megtartani. Ha valakit mindazáltal a' jótévő természet illy ritka elmével ajándékozott meg, ezt — a' szerencse tanácsainak kedvezén — azok, kiknek visszaadá egészségüket, tisztelék, a' polgárok örvendő csudálák és a' maradék isteni tisztelettel illeté. Innen Isist és Serapist az Egyiptombeliek, Apollót és Aesculapiust a' Görögök, és másokat más nemzetek orvosistenekké tettek, számokra oltárokat emeltek, temjénnel áldoztak, templomokat építettek, hova valakik csak [betegséggel küzdének, egészségök visszanyerése végett, mindenünnen tódultak.

És pedig a' papok szokták volt az orvostudományt gyakorolni: a' Leviták és Propheták a' Zsidók közt, a' Brachmannok az Indusoknál, a' Druidák a' Celták közt, az úgy nevezett Flamenek végre és Balványimádók Egyiptomban, kik hogy mások felett az orvosi mesterséget legjobban értették, Heliodorusból és Diogenes Laërtiusból tudhatni. Az orvostudomány ezen vallásos tiszteletét rövid időn követték a' Görögök, a' csuda orvoslásiról híres Aesculapiust Isten gyanánt imádván, és tiszteletére több helyen templomokat építvén, mellyeket a' betegek fekvésére szenteltek. Így lón, hogy a' vallás az orvostudományba

vegyült, 's ez a' papok hatalmába ment által, kiket két rendre osztottak. A' felsőbb rendű papok, Prophéták, az üdvnyújtó mesterségnek elrejtettebb részét bírták, melly — úgy látszik — inkább varázs szavakkal, jóslati álmokkal és lélektünetekkel, hogysen orvosságokkal segítettve mutatá ki hathatóságát. Az alsobb rendű papok ellenben, kik Pastophorusoknak, neveztettek egyenesen a' hat utolsó Hermaeusi könyvben foglalt szabályokat tartoztak követni; nékik p. o. tilos volt forró hidegben negyed nap előtt orvosságot nyújtaniok. (Diodorus Siculus).

A' templomokban *fekvendők*, mielőtt azt tennék, különféle ollyas dolgokat cselekvének, mellyek által az isteneket irántok irgalmasokká tétetni 's azoktól rájok örvendetes álmokat bocsáttatni, elhitették magokkal. Megtartóztaták p. o. magokat néhány nap az ételtől és italtól; áldozatokat is tevének kosokkal vagy juhokkal, mellyeknek aztán leterített bőreire feküdtek, 's már csak azért is hívék, hogy az istenek őket el nem hagyandják. A' leterített bőrökön fekvők elébe pedig különféle álmok tüntenek (legalabb azt hitették el magokkal) hogy vagy látnák a' velek történendő dolgokat, vagy hallanak az álmokban megjelenő istentől a' betegség orvoslására alkalmas gyógyszereket. A' betegekhez pap járult, Aesculáp mentéjében, egy sereg lánytól kísérve, azoknak a' szükséges ségélyeket nyújtandó. A' gyógyítás szerencsésen véghez menvén, a' templomok falaira, vagy oszlopaire *fogadási táblákat* függesztének, mellyekre vagy a' betegség történetét, tüneteit és gyógyításmódját írák fel, vagy a' sinlett tagot festék le, haladatosság jeléül, valamint ma is szokás, némelly, a' csudák hiedelméről és az üdvkereső szarándokok össze gyülekezéséről híres szent helyeken. — Nehogy ama' szent titkok a' nép közül mindenki előtt nyilván legyenek, az egyiptomi papok azokat vagy úgy nevezett hieroglyphicus betűkkel jegyezték fel, vagy összeírva a' szentségtartóban tették le. Maga pedig Aesculáp (1263. eszt. K. e.) — mint mond-

ják — tanítványait, kiket többnyire tulajdon családjából választott, a' betegeskedők ágyaihoz vezeté, 's itt oktattatá a' gyógyítás mesterségben; minekokaért Prudentius és Hyginus őt *Clinicusnak* szokta volt nevezni. — Imé a' kórági (clinici) gyakorlat első nyomai a' hős időkben!

Aesculáp utódjai, az Asclepiadok, kikre az orvosi mesterség magától a' nemzetség fejétől mintegy örökségül szállott egész Cousi Hippocratesig, több orvosi iskolát állítanak fel. De tanítások módja millyen volt légyen, nem tudatik. A' többi felett a' Cnidiusi 's Cousi iskolák tündöklének. Mindkettőből híres orvosok jöttek ki: Euryphon és Ctesias az elsőből; a' másikból Heraclides, és ennek fia Hippocrates, kit a' kórági tudomány alapítójának mondhatunk; mert az ő korszakától fogva a' betegek ágyai mellett orvoskodók közönségesen *Clinicusoknak* hivatnak, hogy megkülönböztessenek az ugy nevezett *Empiricus*, vagy *kóbor* (circulator) orvosoktól, kik szemfényvesztők (agyrtae) módjára a' piaczkon osztogatának gyógyszereket a' sinlődőknek.

II. Hippocrates, ki az Asclepiadok jeles nemzetségéből származott, 's Cous szigetében született (K. e. 460 eszt.) a' korabeli orvosok közt legnagyobb hírnevet szerze magának. Sokat köszönhetett ugyan a' Cnidiusi 's Cousi templomokban felfüggesztett fogadási tábláknak, és attyának 's tanítójának; de tulajdon tapasztalása 's fáradhatatlan fürkészése által még sokkal nagyobb esmereti kincset gyűjtött. Számos tanítványait — Galenus bizonyítása szerint — szorgalmasan vezeté a' betegek ágyaihoz, és olly arany szabályokra oktató, mellyek a' századok csudalkozását méltán vonják magokra. Kiváltképen a' betegségek igazságos leírására 's járványok észrevételire szentelé szorgalmát; a' bírálatok tanítmányát ő magyarázta legelsőben; a' kórhatározati jeleket és a' prognosticus Canonokat csuda türedelemmel szerkeztette; kitanulta a' legkülönbözőbb gyógyszerek hathatóságait: a' babonától mindazáltal és

csalárdságtól ment és tiszta maradt; végre a' régiektől parlagon hagyatott dinoteticát sürgette, és abból, a' mi a' gyógyításnak ezen ágát illeti, próbálatlanul semmit sem hagyott, mint már jól átlátta és derekasan kifejtegette Ballonius Hippocratesnek ama' valódi 's őszinte geniusa. — Tehát a' kórügyi intézet bölcsőjét is Görögországban találjuk fel.

De fájdalom! a' jó öreg igaz ösvényétől már az ő fiai Thessalus és Draco eltértek, kiket a' philosophusok dogmáji csábítottak el, és — a' mi még rosszabb volt — Plátónak titkos (mysticus) tételei 's költői szóvirágai, végre az úgy nevezett peripathetici és stoicai philosophiának — mellyek közül az elsőt Aristoteles a' másodikat Zeno alapítá — elvei vakították meg. Akkor állott fel a' *Dogmaticai iskola* vagyis a' *Hippocratesi orvosok felekezete*, kiknek könyvei helytelenül tulajdonittatnak Hippocratesnek. Ámbar a' természeti történet és boncztudományban, — kiváltképen Aristoteles gondoskodása által — tett előmenetel meglehetősen gyarapítá az orvostudományokat; mindazáltal a' tiszta szemlélődéssel keveset gondoltak, míg nem az Alexandriabeliek közt az empiricai iskola kezde virágozni, melly gyászos sorsát a' Machaoni mesterségnek már maga Plátó is keservesen siratá.

Az orvosoknak ama' gyülekezete, melly — úgy látszik — K. e. 540 esztendővel Athénében volt, egészen más rendeltetéssel birt, hogysen tanítványokat oktatni; mivel ott Periodontak (Pythagoras társaságának tagjai, kik Görögországot bekalandozák) és Paedotribák (a' testgyakorlati mesterség tanítóji) tartattak, hogy adnák okát azon módszernek, mellyet mindegyik betegség gyógyításában követtek. Azon időtől fogva immár a' segélynyújtó mesterségnek vallásos tisztelete a' Görögök templomaiban hanyatlani kezdett, az *exotERICA*, vagyis *népi orvostudomány*nak adán helyet.

Midőn a' Nagy Sándor halála után kiűtött polgári háborúban (K. e. 323 eszt.) a' tartományok közös

pnsztitásaival a' tudományok is szörnyen nyomorgatta tanak, és félni lebete, hogy minden méltóságoktól megfosztatnak, — biztos és felséges védelmet 's menedéket készített azoknak az isteni gondviselés a' Ptolemaeusok királyi udvarában. Így a' Hellasban ellankadt tudományok ekkor Aegyiptomba vitettek által!

A' Ptolemaeusok bőkezősége 's igen nagy tudományi ipara által történt, hogy a' legegészségesebb levegővel, 's egész világon elterjedt kereskedéssel bíró Alexandriában tódulnának a' tudósok és tanulni vágyók. Ptolemaeus Lagi Egyptom országának első alkotója, 's a' tudományok leghíresebb kegyelője (K. e. 320 eszt.) Alexandria városában Collegiumot és könyvtárt alapított, mellyeket Ptolemaeus Philadelphus (K. e. 285 eszt.) és I. Everges (K. e. 246 eszt.) új 's nevezetes segedelmekkel gyarapítottak.

Az Alexandriai Musaeum, azon időben — mennyire ugyan tudva van — a' maga nemében egyetlen tudományos intézet az egész világon, a' királyi palotának egy része vala Bruchiumban, melly részében a' városnak a' Collegiumbeli tudósok laktanak és nyilvános fizetést húztak, hogy így magokat a' tudományokra szentelhessék 's tanítványaikat oktathassák. A' Bruchiumban gyakran tartatott tudományos vetekedések, mellyekben a' győzedelmes, Olympusi győzők módjára koronáztatott meg, az elmék kimivvelésére legtöbbet tevének, vetélkedést gerjesztvén. Mindazáltal a' mint az emberi dolgokban lenni szokott, hogy a' legnagyobb jókkal is elválhatatlanul össze vagnak kötve a' rosszak, ugyan az történt itt is. Valamint a' fejedelmek és udvariak a' becsület füstjéért, úgy a' tudós férjfiak a' vélemények árnyékaért vívnak egymás közt, mignem az irigység, gyűlölet és rágalom miatt tönkre jutnak. Fájdalom! az Alexandriai Musaeum sem volt ment ezektől.

Ama' roppant könyvkincs, mellyet a' Ptolemaeusok bőkezősége Bruchiumban gyűjte, a' városnak Julius Caesar által lott vivatásakor (K. e. 47 eszt.) elégett,

a' tudományok tetemes kárával, csak a' Musaeum maradván meg; de — úgy látszik — Bruchium falainak Aurelianus parancsára történt elrontatásakor ennek is vége lön.

Azonközben a' Serapeum — Jupiter Serapisnak szentelt templom — annál nagyobb hirre kapott; mert annak Ptolemaeus Philadelphus által alapított könyvtárát Cleopatra — utolsó Egyiptomi királyné Antoniustól ajándékban kapott Attalusi drága zsákmányaival felette meggazdagítá; de lerontván e' templomot Theodosius rendelkezésből a' vakbuzgó Keresztények (K. u. 391 eszt.) 's végre Omár Kalifa az egész várost elpusztítván (K. u. 640 eszt.) a' Muzsák menedékhelyének ezen utolsó maradékványa is összerokadt. Motawakel Kalifa 845-dik évben ismét helyre állíta ugyan ama' tudománytárt; de a' Törökök nem sokára végképen lerontották.

Ámbár a' nyelvészetet, költészséget és természeti történettudományt mozdították főképen elő az Alexandriai tudósok: mindazáltal az orvostudománynak is voltak, és pedig derék gyámjai. — Ammianus Marcellinus olly nagy hirt tulajdonít ezen oskolának, hogy az orvosnak mestersége tekintetének megszerzésére elég lett légyen, ha magát Alexandriában tanulnak mondotta. Különös megjegyzést érdemelnek Herophilus és Erasistratus, I. Ptolemaeus egykorácsúji, nemcsak a' boncztudomány derekas előmozdításáról; hanem jeles és nagyszámu tanítványaik miatt is híresek. Fénylenek az évkönyvekben Diocles, Praxagoras, Chrysippus, Mnesitheus, és a' halhatatlan Claudius Galenus nevei, melly utolsó Alexandriában élt, mielőtt Rómába ment volna, az orvostudomány megtanulása végett. Eudemius, Demetrius Apameus, Mantias, Zeno, Apollonius Kittius és Calimachus sem elhallgatandók, kik tanítójuk tiszteletére Herophileusoknak is neveztetének.

Az Alexandriai oskolába bevett és Erasistratus által a' humoralis körtudomány (pathologia) elveivel bővi-

tett dogmaticai orvostudomány, ugyanott csakhamar haszontalan állítmányokká (hypothesis) és csupa szóbeli tanítmánnyá korcsult. Az orvosok elméje a' dialectica édesgetéseitől elragadtatva inkább terminologiai szórszálhasogatásokkal és sophisticai tréfákkal, mint a' természet vizsgálásával foglalatoskodván, a' kórtudományt szülte, mellynek a' betegek ágya mellett semmi haszna sem lehetett. Minekokaért a' gyakorlati orvosok ez utat megvetvén, és a' tapasztalásnak tetemes becsét szivekre vévén, ismét visszatértek az empiriára, Coi Philinus és Serapion vezérlete alatt, kiket, mint az Alexandriai Athenaeumnak egyébiránt is hires papjait, az *empiricai oskola* alapítóinak (K. e. 280 és 250 eszt. között) kell elesmérnünk. Apollonius, Glaucus és Tarentumi Heraclides valának ezen oskola fő védőji; Laodicei Thendas pedig — úgy látszik — utolsó követője volt, ki Trajánus vagy Hadrianns idejében (K. u. 117 eszt.) élt. Az ő véleményük szerint minden jó orvostudománynak, saját vagy mások *észrevételén, analogián, és epilogismuson* kell alapulni, melly utolsó későbbben adatott a' többihez, 's olly módszer, mellyel az észrevettekől az észre nem vehetőkre húznak következést. Ime az Empiricusok elhiresített háromsága!

Tehát a' dogmák — és speculatióktól megtisztított tapasztalati orvostudomány visszaállítását az Alexandriai Orvosoknak kell tulajdonítani. Mégsem üzethették el a' babona, ama' régi ragály, melly az orvostudományt a' hajdani századokban szüntelen fertőzteté; az akkori pyógybölcsék győzhetetlen hajlandósága a' ravasz mesterséges okoskodásokra, 's a' természet tünete magyarázásának majd minden emberrel együtt született viszketege sem hallgatának el. Innenvették eredeteket az utóbbi orvososkolák, t. i. az ugy nevezett *methodica, pneumatica, és eclectica* vagy *episynthetica*, melly dogmákat empiriával köte össze. Az első Bithynumi Asclepiades (K. e. 100 eszt.), a' másodikat Attali Athenaeus (K. u. 68 eszt.) a' har-

madikat elvégre Spartai Agathinus (K. u. 81 eszt.) alapítá. Hasonlóképen — Celsus szerint — az Alexandriai orvosoknak köszönhetni az orvostudomány három részre lett fontos elosztását is, mellyek közül az első eledellel (*διαίτητικὴ*) a' második orvosságokkal (*Φαρμακευτικὴ*) a' harmadik kézzel való (*Χειρουργικὴ*) gyógyításban állott.

Hanem millyen volt légyen a' nevendék orvosok tanításmódja az Alexandriai Musaeumban, azt a' megmaradott történetirati emlékekből ki nem vehetni; mindazáltal gyaníthatólag a' clinikai tudomány sokkal alábbvaló volt, mivel azt, nem lévén kórházak, csupán csak egyes kórágyságok mellett lehetett gyakorolni.

A' mi a' Herophilusnak, II. Ptolomaeus Everges idejében (K. e. 146 eszt.) Alexandriát elhagyni kénytelenítettett követőji által, Lavdicea mellett Phrygiában (K. e. 132 eszt.) alapított orvosiskolát, mellyet Zeuxis és Philaethes Sándor igazgattak, és az Erasistratus tanítványitól, különösen pedig Ikesiusztól szintazon időben Smyrnában létesítettet illeti, ezeknek csak homályos nyomai vagynak.

Miután Róma átlátta, hogy már fegyverrel elég dicsőséget szerzett a' tudományoknak nyitja menedékhelyet, a' mi (K. e. 218—201 eszt.) történt. Eleinte ugyan csak szónokokat és törvénytudókat táplált; de utóbb Egyiptomból és Görögországból orvosokat is édesgetett magához. Az előtt Róma építése oltá (K. e. 754 eszt.) csupán titkos babonás, és mesés hagyományú orvostudományt gyakoroltak a' templomokban. Még pedig annyira divatozott a' Rómaiaknál a' bálványozás szeretete, hogy az egyiptomi és görög istenek szobraival meg nem elégedvén, feles számú új isteneket alkottak, millyenek valának: Febris, Fessonia, Carmenta, Ossipaga, Prosa, Libitina, Carna, Mephitis, Meditrina, kiknek külömbféle helyeken építettek templomokat.

Peloponnesusi Archagathus nyitá ott legelőszőr orvosiskolát a' köztársaság költségén (K. e. 219

eszt.). Minő volt légyen pedig ő csak abból is kitetszik, hogy rövid időn hóhér-czimet nyert. Az utánna következettek sem valának jobbak, kik inkább a' nyereséget, csalást és ravaszságot, mintsem a' betegeknek nyújtandó segélyt viselék sziveken. Általjában a' szabad köztársaság idejében az orvostudomány csudaképen meg volt vetve, úgy hogy már Plinius keservesen panaszkodott, hogy azt csak a' szerenesevadászó idegenek, szabadosok (liberti) és legalábbvaló szolgák gyakorolták, a' polgárok pedig egészen elhagyták.

Hogy a' szelidebb 's gyengédebb mesterségek hajtanta Rómában parlagon hagyattak, azt a' nemzet hadakozó természete 's a' külföldi dolgok megvetése cselekvé; mert a' tudományok, mellyek, a' közboldogságot ékesítik és erősítik, a' béke társai, a' felháborodott és zavaros időkben elhalgatnak. Innen a' Görögök, kivált Athenebeliek és Rómaiak között szükségképen nagy különbségnek kellett származni, úgyhogy amazok ékesebb, ezek szilárdabb ésszel bírnának; — azok szilaj és kíváncsi gondolattól minden szépségre, ezek testeket kemény munkával gyakorolva, a' katonaságot és erényt tisztelnék. Ahol tehát a' Görögök hézagokat hagytanak, azoknak kipótlását nem lehet várni a' Rómaiaktól. Minekokaért már Polybius, Halicarnassi Dionysius és Strabo dicséretekkel magasztalják a' Rómaiaknak birodalom nagyítási bölcsességét, de tudományaikról halgatnak. Valóban a' költészet, ékesszólás és történetírás Róma építtetése után a' harmadik században kezdének virágozni, 's Augustus Császár korában érek el a' legmagasb fényfokot, melly azért *Arangkornak* neveztetik.

Az orvostudománynak, melly mind-eddig mintegy rökönnyödvé sorvadott, a' többi szép mesterségekkel egyenlő sorsa lön, mert csupán a' Császárok uradalma alatt nyerte vissza, ha nem is — mint a' Görögöknél — isteni, legalább embrei méltóságát. Már Julius Caesar, a' szelid mesterségek iránti szeretetéből, az Athenéből Rómába jött orvosokat, hogy e'

városban annál kellőbben laknának, meghonosítá. Augustus a' maga orvosát Antonius Musát, azért, hogy veszedelmes betegségéből itallal és hideg fürdővel szerencsésen kigyógyította, fényes tiszteletjelekkel diszesíté. Valamivel későbben rendeltettek az úgy nevezett *Archiatrusok* (főorvosok); melly czimmel tudunkra — legelőször Andromachus, Nero orvosa (K. u. 54 eszt.) ékesítettetett. — Némelly *Archiatrusok* — kik I. Constantinus olta (307 eszt.) *Udvariainak* vagy *palotásoknak* (*palatini*) neveztettek — a' fejedelmek egészségét védék; mások pedig — a' *népi* (*popularis*) *Archiatrusok*, kiknek példái már Antoninus Pius előtt (138 eszt.) találatnak, a' köz egészségre ügyeltek fel, egyszersmind az ifjakat orvostudományra tanították.

Valának ugyan Rómában híres férjfiak, kik az orvostudományt külömbféle korszakokban gyakorlák, és hecse észrevételekkel, tapasztalatokkal és dogmákkal gyarapíták. A' többek közt említésre méltók: Asclepiades Bithynus, Themisones, Celsus, Soranus, Galenus, Archigenes, Serenus, Sammonicus, Trallianus Sándor, Scribonius Largus, és Caelius Aurelianus. De — tudunkra — a' Rómaiak nem alapítottak semmi orvosi, vagy philosophiai iskolát, kivéven az *Archiatrusok*nak feljebb említett Collegiumit vagy Gymnasiumit, melly utolsók hogy — a' Görögöket utánozva építettvén — inkább az egészség és test erősítésére, mintsem az orvostudomány kényelmeinek előmozdítására szolgáltak legyen, azoknak rendelkezéséből vagy intézményéből kitetszik; mert a' testgyakorlati játékokon és fürdőkön kívül semmi olyast nem találhatni, a' mi egészségtárgyazó célra mutatna. — Azt kell tehát gyanitanunk, hogy a' római orvosok a' kórógyi mesterséget nem másutt, hanem csak egyes kórógyak mellett tanúlták meg, a' mit *Martialis*nak imez esmeretes epigrammája is erősít:

*Languebam; sed tu comitatus protinus ad me
Venisti, centum Symmache! discipulis.
Centum me tetigere manus aquilone gelatae;
Non habui febrem, Symmache! nunc habeo.*

Most az orvostudományoknak sokkal ternékenyebb, t. i. napkeleten eredett forrásira megyünk, melyeket a' gyakorlat és kórügyi intézet válogatottabb elveinek méltán tarthatni. Ezeket a' Nestorianusok alapították, és az Arabok Kalifáji dicséretes szorgalommal mozdították elő. Európát a' mi időszámításunk harmadik és negyedik századában Nagy Károly koráig a' tudatlanság és bárdolatlanság setét éje leplezé. Az emberi nemnek hihetetlen fesletségből, puhaságból és a' római császárok kegyetlen uralkodásából származott romlása; az egész világot bolygató álbölcsesség; a' vad nemzetek; u. m. Gothok, Vandalok, Hunok, Longobardok és Saracenok pusztító rohanásai, kik is a' boldogabb földeket gyásszal, öldökléssel és mindennemű inséggel tölték el, — mindezek magokkal együtt a' tudományokat is hanyatthomlok ragadák. Ide járult továbbá a' Krisztus nevét bitorló némelly méltatlan embereknek a' pogányság maradványai ellen gyakorlott dőre 's balgatag dühe; a' könyvtárak iránti gondatlanság és a' könyvek eltékozlása; végtére azoknak legkegyetlenebb üldöztetése, kik a' pogányok esmereteit és tanultságát meg akarák tartani.

Persianak Gandisapura másképen Dsehon-disabur nevű híres városában, melyet I. Sapore Persák királya K. u. 257 és 260 év között épített, kórház és igen nevezetes orvososkola létezett, mellynek emlékezetét a' kórügyi mesterség évkönyveiben háladatos elmével tartjuk fen. Aurelianus császár — úgymond Abulpharagius — miután Saporessel békeséget kötött, és lányát neki feleségül adta, Persia új városába némelly görög orvosokat küldte, hogy lányának szolgálnának; 's azok tanították napkeleten a' hippocratesi orvostudományt. Amru pedig — egy másik napkeleti író — azt állítja, hogy a' nevezett várost

II. Saporet építette, ki sokkal később, t. i. 309—380 eszt. és így a' Diocletianus és Nagy Theodosius közötti korban élt, melly véleményt t. Sprengel is hihetőbbnek tart. Az mindazáltal kétségen kívül van, hogy a' Gandisaporai iskola csak a' VI. század legutolsó részében kezdett virágzni, melly orvos- és hittudományokra volt szentelve, 's leginkább a' Nestorianusok szorgalma által fényelgett.

Ezen orvososkolának feje — úgy látszik — ugyanaz volt, a' ki a' kórházat igazgatta, kinek a' többi orvosi tanító 's tanuló alá vala vetve. Tanyitványai közt legnagyobb hirt szerettek magoknak: *Hareth Ebn Kaldath*, egykorácsú Mahomeddel (622 eszt.) kinek szabálytól az Arabok sokáig nem mertek eltávozni: — *Bachtischwah György* (772 eszt.) kit *Almansor Kalifa* királyi ajándékokkal tetézt, és *Sabur Ebn Sahel* (868 eszt.) a' gandisaporai kórház igazgatója, vallására nézve keresztény, ki híres könyveket szerkesztett, mellyek közül való az összetett orvosságokról (*medicamenta composita*) írt könyv, ezt követték a' kórházakban és gyógyszerházakban, melly is huszonkét fejezetből állott. Ime az úgy nevezett *Dispensatorium*, vagy *orvosi könyv* első nyoma!

Senki sem fogja tagadni, hogy a' kórházak intézetének — napról napra mindinkább előmozdittatván a' keresztény vallás által a' vendég- és emberszeretés elvei — a' kórügyi gyakorlat nevékedésére is legtöbbet kell tennie.

Közönségesen a' *Nonnus* püspök által 460. eszt. Edessában épített kórházat tarták a' betegeskedők első menedékhelyének. Hanem a' történetírás régi emlékeit forgató rá akadhat, hogy már sokkal előbb léteztek ollyatén emberbaráti intézetek. *Szent Chrysostomus* — a' keresztény erénynek ama' dicső előmozdítója — 397 évben *Arcadius* császártól Byzantiumba (ma Konstantinápoly) meghivatván a' püspöki szék elfoglalása végett, ott saját költségén több illyes gyámintézetet alapított. A' szent atyák történetírásiból tudva van,

hogy szintazon időben Egyiptomban is állítottak fel vendégházak (Xenodochia), mellyek közül némelyek a' szarándokoknak ohajtott szállást, mások a' betegeknek és — — — szerzeteseknek jótékony menedékhelyet adának. Hogy ott a' betegeknek tulajdon orvosaiak valának, erről bennünket Palladius értesít. — Sz. Hieronymus bizonyítványa szerint, a' IV-dik század vége felé, Rómában egy Fabiola nevű asszonyság alapított kórházat, mellybe a' betegeskedőket az utczákról összehordatá, 's a' szegényeknek lankadtság és éhség miatt megrongált tagjaikat ápolá, úgyhogy sok egészséges ember irigykednék rájuk. Hogy nem sokkal Justinianus-, tehát 527 év előtt másikat is állított legyen fel Sz. Sámson Irene és Sophia kápolnáji között, — Procopius beszéli. A' VII. században már Jeruzsálemben is több illyes intézet rendeltetett a' szarándokok számára. Innen alig szenved kétséget, hogy a' Gandisaporai kórház is az ezen városban megtelepedett Nestorianusoknak köszönhette eredetét; mivel más keresztények példáját követék, kik boldogabb és virágzó kereskedésű városokban laktanak, mellyek közül — úgy látszik — már a' VI. században is kevés volt ezen emberi disz hijával. De különös fénnel tündöklének azok, mellyeket a' XI. században Alexius császár, és a' XII-dikben Isacius Konstantinápolyban építtetének.

Ámbár ama' hajdankorban nem az orvostudomány hasznára, hanem a' keresztényi ájtatosság gyakorlására állítottak fel a' kórházak: mindazáltal idő jártával, mindkét dolog összetársasíttatván, a' vallásnak, emberiségnek és orvostudománynak szenteltettek. Azonban hogy a' kórházaknak az orvostudomány megtanulásabeli haszna a' régiéknél sem volt egészen esmeretlen, Gandisaporán kívül, Edessa példája is erősíti, melly városa Mesopotamiának — Procopius szerint — kórházzal egyesített orvososkolával bírt, mellyből derék mesterek kerültek ki, kik között leghiresebb volt Edessei István. De ez rövid időn összeroskadt,

minekutána t. i. a' Nestoriánusok 489 évben a' byzantiumi országból kiűzetének.

A' simabb tanultság első magvai azon időtől fogva kezdének az Arabok közt elhintetni 's gyökeret verni, midőn a' Haschemidák vagy Abbassidák nemzetsége lépett a' kormányra (749 eszt.). Az Arabok — ezen hadakozó nép, melly a' Mahomed által feltalált szertartást egész világ nyakára iparkodék tolni, melly prophétája minden követőjinek tudatlanságot, és annak szabályai iránt szolgálai engedelmességet parancsola, — a' Görögök és Rómaiak tudományit soha sem tanulják vala, ha isteni gondviselésből a' Nestorianusok az Eufrates és Tigris vizei mellett oskolákat nem alapítottak volna, mellyekben a' dialecticán és rhetoricán kívül az orvosi mesterség is taníttatnék, academiái méltóságok osztogattatnának, a' régi Görögök könyvei syriai 's arab nyelvre fordíttatnának. Tehát leginkább a' keleten elszórt keresztények munkája által nyíttatott a' tudományoknak út a' Saracenus fejedelmek udvarai-ba. Mert az Arabok noha sokáig nem hittek a' keresztény orvosoknak: mindazáltal súlyosabb betegségbe esvén, kénytelenek lettek azoknak mesterségéhez és tudományához folyamodni.

Az leginkább azon idő oltá történt, mellyben az az úgy nevezett Nestorianus orvosok családja, melly Bachtischwah, Bochtjesu vagy Krisztus Szolgáji nevezete alatt lón esmeretessé, különös hirt szerzett, 's a' Kalifák bizodalmit megnyerte. Közöttök György volt első, ki 772 évben Gandisapora városából Bagdadba hivatvatván, Almansor Kalifát, az arab orvosok hasztalan próbatételei után, a' konok betegségtől szerencsésen megmentette. Ezen tudománykedvelő 's kegyelő fejedelemnek köszönhető eredetét a' 762 évben felállított Bagdadi Academia.

Itt volt egész napkeletnek leghíresebb orvosi gyülekezete, mellynek fejei az orvosmesterséget gyakorolni kívánó tanítványokat, minekelőtte nekik academiái czimeket adnának, szoros vizsgálat alá tartoztak venni,

melly czimeknek első nyomai a' Nestorianusok ezen korára vitetődnek. Olly nagy mennyiségben tódultak a' Múzsáknak ezen új templomába a' tanítók és tanulók, hogy hajdan többet számláltak 6000 Bagdadban lakó tudósnál. Az Abbassida és Almoravida Kalifák bőkezűségéből kórházak és nyilvános gyógyszertárak épültek, hogy az orvostudomány annáljobban gyarapodnék. A' X. században ezen Academiát, mellyet a' napról napra nevelkedő számos zsidó oskolák romlással fenyegetének, az orvosi gyülekezettel egyetemben, Mostanser Kalifa ismét helyre állította, 's azt nemes bőkezűségéből ajándékozott jeles könyvkinccsel, új gyógyszertárral és több oktatókkal gazdagította. Tudva van, hogy ezen tudományszomjúhozó fejedelem az orvosi leczkéken maga is majd minden nap jelen volt.

A' bagdadi oskolából a' többek közt Rhazes († 923 eszt.) és Avicenna (990 eszt.) kerültek ki. Ezeket az arab orvosok közt legfőbbeknek lehet mondani, kik becses észrevételeiket azon város kórházában szedték össze, 's kik közül az első, tanítói hivatalt viselvén, olly nagy hirre kapott, hogy a' föld minden részeiből oda gyülekeznének a' nagy férjfiu tudományiba okulni vágyó halgatók. — De az akkori orvosok nemcsak ez üdvnyújtó mesterségre szokták volt szorgalmokat szentelni, hanem üres idejöknek nagy részét bölcselkedéssel is töltötték. Ez szükségképen megkivántatott; mivel az egész orvostudományt görög forrásokból kelle meríteni, a' melly nyelven írt könyvek szorgalmasan arab- és syriaira fordítottak; magokat pedig a' görög iratokat a' bölcselkedés pontos esmerete nélkül nem lehetett érteni. — Egyedül azt fájlatni, hogy az arab orvosok, theoretica speculatiokkal és dialecticus tréfákkal szerfelett foglalatoskodván, az észrevételi iparral rövid időn felhagytak, néhányat kivéven, kik a' hippocratesi szabályokat hiven oltalmazták.

Azon dicséretes szeretet, mellytől feles számú arab fejedelmek hevültek különösen az orvostudományok előmozdításában, 's azoknak a' világ esmerete 's népek

közösülése terjesztésére czélzó vágya, a' mahomedi birodalom legtávolabbi tartományaiig terjedt. A' tudományoknak e' jótékony előmozdítását leginkább tapasztalta a' Saracenusok által 712 évben elfoglalt Spanyolország, melly a' VIII. századtól a' X-dikig legvirágzóbb állapotban volt. Úgy látszik, hogy a' *Hispani, Toletumi*, és a' 980 évben alapított *Cordubai* számos esztendőig híres *Academiák* adtak a' következőt időben Európában keletkezett Gimnasiumoknak irányzatot. Tudjuk bizonyára, hogy Cordubában a' hippocratesi 's galenusi orvostudománynak derék védjei voltak, kik között megjegyzésre méltók: Ebn Zohr, vagy Avenzoar († 1170 eszt.) és Ebn Roschd, vagy Averrhoes († 1206); — de minő módszert követtek legyen a' gyakorlati orvostudomány tanításában, épen nem tudatik. Hogy a' XI. és XIII. században Ázsiának Kufa, Bassra és Damaskus nevű városaiban is virágoztak orvososkolák, kivehetni *Abulfeda* tudósításaiból.

Valamint majd minden korszaki 's minden hitfelekezeti papok fő uradalommal birtanak az orvostudomány felett: úgy keresztény nyugaton is a' VI. század táján azt csaknem egyedül a' szerzetesek szokták volt gyakorolni, kik ájtatosság és felebaráti szeretet czime alatt ezen terhes hivatalt örömet felvállalták. Sőt még híres püspökök példájiban sincs hiány, kik a' betegek gyógyításában nem kevesebb szorgalommal, mint tudománnyal birtanak. De nem sokára összeroskadt az orvoslás tudományos gyakorlása, midőn azt a' babonák, előítéletes vélemények és csuda előjelek (prodigium) homálya borítá el, mellynek eloszlatására még Nagy Károly férjfiás iparai sem voltak elegendők. Ezen bölcs császár, hogy korának tudatlanságát és a' szerzetesek henyeséget elhárítsa, klastromi oskolákat állított fel, az *Aquisgranumi*, *Párisi* és *Ticini* *Academiáknak* alapot vetett, és abból, a' mi az ész pallérozódására 's a' tudományok nevedezésére czéloz, semmit el nem mulasztott, ama' tudós *Alcuinus* tanácsadásival és segítségével derekasan gyámolittatván. Kivált élteinek utolsó

éveiben, midőn szünetlen betegeskedéstől gyötretett, elannyira megszerette az orvostudományt, hogy azt tulajdon teremében taníttatá. Mégis az idők tudatlansága, szerzetesek restsége, a' nyelvek tanulásának abbahagyása 's a' szolgálai lélek számtalan akadályt gördített elébe, a' honnan az orvostudomány hasznára jótékony szándékinak és intézeteinek csak kised részre háromlott.

Kedvezőbb sors mosolygott az orvostudományokra azon korszak oltá, mellyben a' Benedictinusok Nápolyban megtelepedvén (559 eszt.) két orvososkolát állítottak fel (a' VIII. században). Ámbár ezen szerzeteseknek Sz. Benedek csupán a' betegek gyógyítását engedte meg, ellenben őket a' tanítás és nyilvános vitatás tisztétől eltiltotta: mindazáltal e' tilalomtól rövid időn eltávoztak; mert már 1040 év táján Bertharius nevű Apát az orvostudományt nyilván tanította.

A' Carthagoból eredt 's azért közönségesen Afrikainak neveztetett Constantinus (1060 eszt.) volt első, ki az arab oskolákból, különösen a' Bagdadiból meritett tudományt Olaszországba vitte, 's azért méltó, hogy a' keresztény világban az orvostudomány visszaállítójának neveztessek. Minekutána az Arabok oskolájiban szinte negyven évet töltött és a' keleti birtokoknak nagy részét bejárta volna, végre visszatért honába, de azt a' boszorkánysági vád miatt újra kénytelen volt elhagyni. Akkor Salernumba futott, 's aztána' Casinum hegyi klostromba ment, hol az arab iratokat deákra téve 's az egész arab tanultság körét rövid summába szerkeztetve vénült és 1087 évben holt meg.

A' *Salernumi oskola* mára a' IX. és X. században híres volt; mert ide a' betegeskedők a' legtávolabbi tartományokból is gyülekeztek. De a' miveltségnek sokkal nagyobb fokára jutott a' XI. és XII században, a' mire nemcsak a' szent földet háborgató Saracenusok ellen viselt tengerentúli hadak; hanem a' fejedelmek és szerzeteseknek az orvostudomány előmozdítására fordított heves iparai is sokat tettek; a' honnan Orde-

ricus Vitalis († 1141) azt írta, hogy azon gyűlekezet az orvostudományról egész világon elhíresedett.

Gariopontus (1054), Majlandi János (1100), Praepositus Miklós (1110), Platearius Senior (1150), és Corboli Egyed (1180) ezen iskolának oktatói között legméltóbbak a megjegyzésre. Végre a' műveltségnek legmagasabb pólczát 1238 táján érte el a' Salernumi iskola, II. Fridrik császár jótékony védése alatt, ki a' már virágzó iskolát nemcsak jeles kiváltságokkal ajándékozta meg; hanem az arab iratokat is nagy igyekezettel fordíttatta deák nyelvre.

A' XIV. században az orvostudománynak eme' leg-híresebb lakhelye is az emberi intézetek köz sorsára jutott; mert lassankint elaljasodván és végre elfelejtetvén, mindjárt nevezendő testvéreinek adott helyet. Ugyanis —

Saresbury János és Corboli Egyed bizonyítványiból tudjuk, hogy a' XII. században a' Pessulanumi hegyen és Párisban *orvosiskolák* virágoztak, mellyekbe az üdvnyújtó mesterség megtanulása végett feles számú tanítványok jártak. Az első — mint látszik — 1150, a' második 1215 évben a' Salernumi példájára állíttatott fel; — amabban Renaudius, ebben Hugo Physicus és Obizon voltak első orvosi oktatók.

A' *Párisi Academia* már a' XIII. században nagy kiváltságokat nyert, és olly sok halgatót kecsegtetett magához, hogy ezek némellykor a' lakosok számát is meghaladnak. Minden philosophiai 's orvostudományi tanítóknak — kiket közönségesen *Cloricusoknak* neveztek — a' XIV. századig meg volt tiltva a' házasság. Az akkori nyilvános leczkékre rendelt munkákból azt következtethetni, hogy a' hippocratesi orvostudományt legtöbbre bocsúlték.

A' *Monspessulai iskola* — mint mondják — azon orvostudomány örököse, mellyről Spanyolország történetírása azt bizonyítja, hogy a' Cordubai híres egye-

temben a' Maurok szorgalma által számos esztendőig virágzott, — 1220 évben Conrad Kardinál munkásságából hasonló kiváltságokat kapott a' Párisival, és az orvostudományokban nyert jelességét több századig fentartotta. Az egészséges és szelid éghajlat, 's az orvostudomány híres tanítóji; u. m. Gordonius Bernát (1284 eszt.) Villanovanus Arnold (1295 eszt.) Chauliac Guido (1363) Taranta Valencus és egyebek a' Monspeliai iskola hírét derekasan nevelték.

Tudós Tiraboschius bizonyítja, hogy a' XIII. században Olaszországnak több városaiban is nem csekély miveltségű iskolák léteztek; ilyenek: Ferrara, Patavium, Majland, Ticinum és Placentia. De az időben leginkább jeleskedett a' *Bononiai Academia*, melly a' tudományok anyjának hivatott, és aligha nem legelőször nyerte el az *egyetemi* czimet, 's hozzá már 1295 évben derék könyvtár, sokkal elébb pedig orvosiskola volt kapcsolva. — Legfényesebb hirt szerzett a' Bononiai iskolának Alderottus Thaddé, kit — mint az orvostudománynak szinte helyreállítóját — második Galenusnak is nevezték. Tanítani kezdett 1260 év körül, vagy nem sokkal későbbben, 's ugyanazon időben írt is, gyógyított is. E' férjfiu századjának izléséhez képest többet tett az orvostudományok helyrehozásában, mint minden elődjei, mivel az orvostudományt a' philosophiával szorosán frigyesté, 's a' korabeli orvosokat Hippocrates, Galenus és Avicenna munkájának magyarázatában dicséretes példával előzte meg, melly hősök szabálytól a' későbbkori tanítóknak tilos vala eltávozni. Az orvosoknak már azon században több osztályi voltak: mindazáltal a' gyakorlati orvostudomány tanításának azon században szokott módjáról nem tudunk semmi bizonyost; maga Fattorinius is — különben a' Bononiai évkönyvek legpontosabb írója — e' tárgyat halgatással mellőzte el.

Az orvososkolának e' rövid történeti álnézetéből, a' mennyiben a' kórügyi intézetet illeti, következen-

dők szolgálnak tudományul: 1. A' Cnidiai és Cousi iskolát a' κλίμακη, vagy a' betegek ágyai mellett gyakorlott és tanított orvostudomány bölcsőjének kell elesmerni. Ebben az Asclepiadoké; különösen pedig Hippocratesé az érdem, — 2. Az Alexandriai iskola inkább segítette előmozdítani a' természeti történet- és boncztudományt, mint a' gyakorlati orvostudományt; csokély előmentét pedig egyedül az Empiricusoknak köszönhetni. — 3. A' Gandisaporai 's Bagdadi iskolák valának elsők, mellyek a' kórházi gyakorlatot az orvostudományokkal szerencsésen kapcsolák össze; tisztelet — becsület a' Nestorianusoknak és az Arabok Kalifájinak, kik az előbbiek iparait nemes bőkezűséggel segíték. — 4. A' Salernumi orvosgyülekezet az orvostudományok dicséretes intézetei, iskolai rend, tétleges rendeletek (statuta), kiváltságok és academiai czimek tárgyában, minden későbbkori iskolák példánya volt. — 5. A' gyakorlati orvostudomány tanításának és tanulásának legrégibb módszere az volt, mellyet ma közönségesen *Polyclinicának* neveznek. A' különböző korszakokbeli olly 's annyi híres orvosok a' betegségek megismerésében és gyógyításában kivánt ügyességet nem is nyerhettek volna, ha azt tapasztalt férjfiak vezérlete alatt a' betegek ágyainál nem tanulják vala; 's minthogy kórházakat csak a' IV. században kezdetek felállítani, és nagy idő járult közbe, míg ezek a' mai egyetemiséget elérték, — ezért a' kórágyi gyakorlatot szükségképen egyes betegeknél kellett tenni.

Jóllehet majd minden időszak mutat orvosi tanítókból és tanítványokból példákat: mindazáltal egész a' XVII. századig szenvedtek hiányt a' köznyilvános házsonra épített kórágyi iskolákban, mellyek t. i. kevés számú betegeket vennének be egyedül azon célból, hogy a' betegeknek az orvostudomány helyes tanulására szolgálnának, és így a' betegek ágyai mellett a' tudományt a' gyakorlattal kapcsolák össze 's megnyernék egyszersmind a' köztársaság segedelmét is. Jól álltátá az újabb kor e' sürgető szükségét; mert más dolog az orvostu-

dományt egyedül a' betegek hasznára gyakorolni; más ismét azt gyakorolni 's tanítani is ugyanazon időben, azaz: mindennek, a' mi a' kórággy mellett történik, legkisebb okát is adni, 's kimutatni azon módot, melyet az ifjabb orvosoknak kell követni, hogy a' betegségek megismerésén, egymástól megkülönböztetésén, helyesen gyógyítani, mindenben szükséges ügyességet szerezzék, 's ekképen az orvosi terhes hivatalnak eleget tenni képesek legyenek.

Tudjuk ugyan, hogy 1578-ban Botton Albert és Oddus Márk a' *Pataviai Gymnasiumban* a' gyakorlati orvostudomány igazgatói voltak, 's különösen a' Sz. Ferencz kórházában tanítványokat minden nap a' betegek ágyaihoz tartoztak vezetni, 's a' betegség lefolyására 's orvoslása módjára nézve oktatni. Sőt már 1543-ban bizonyos Veronai Montanus János, kórággyi gyakorlatiért és nagyszámú tanítványinak oktatásáért oly hirtre kapott, hogy némelly századabeliektől második Galenusnak hivatnék. — Az is tudva van, hogy *Ingolstadtban* 1562 évben oly' rendelés bocsáttatott ki, melly szerint a' gyakorlati orvostudomány mestere tanítványait a' betegek ágyaihoz vezetni kötelezték. Illyetén szertartás pedig már a' VII. és VIII. században is divatozott Gandisaporában és Bagdadban; minekokaért Comparaettius az első kórággyi iskola érdemét igazságtalanul igyekezett a' Pataviai Gymnasiumnak adni. Azonban —

A' legelső *Kórággyi intézetet*, melly egyedül a' gyakorlati orvostudományra volt szánva, 1658-ban a' *Batavusok Lugdunumában* Sylvius de la Boe Ferencz állította fel, ki a' kórjelek helyes megismerését, a' betegségek okainak fűrkészését, orvoslások módját és a' holttestek pontos bonczolásait feszült iparral tanítá, 's első iskolai évének észrevételeit *Collegium Nosocomicum* czim alatt nyomtattatá ki. A' következő három év időszakirásait annak tanítványa Merianus Joachim szerkeztette. — Ama' halhatatlan Boerhaav tanítójának emlékét nem dicsőíthette volna méltóbban, mint

azon gyakorlati orvososkolának, mellynek tanítói tisztségét 1714-ben vette fel, nagyobb kimivelődést szerezve.

Hogy *Edinburgban* Boerhaav tanítványi már 1720 évben állítottak légyen fel kórági oskolát, — Fothergilius bizonyítja; annak hírét leginkább e' nagyférjfiak nevelék; u. m. Monro, Home, Whytt, Gregory, és Cullen. — Végre 1754-ben Van Swieten Gellért, a' tudományoknak ama' derék előmozdítója, dicső Mária Theresia parancsolatjából, Bécsben saját és külön kórági intézetet állított fel a' polgári kórházban, melly húsz ággyal volt ellátva, mellyet a' nevendék orvosok használatára szánt, kiknek oktatásával Boerhaavnak ama' tudós és felette nagy tapasztalású tanítványa De Haen Antal foglalatoskodott. Haen holtá után ezen hivatalt 1776-ban Stoll Miksa vállalta fel; maga pedig a' gyakorlati oskola a' külvárosbeli Sz. Háromság kórházába, 's 1784-ben a' nagy Valetudinariumba vitetett által, mellyet most 28 ággyal ellátva Hildenbrand Ferencz igazgat.

A' XVIII. század anyyira kedvezett a' tudományoknak, hogy már 1735 évben hazánk öt Academiát táplált kebelében, mellyek között első vala a' Nagyszombati, hol az orvostudomány valamint az előidőben, úgy most is még parlagon maradt; mert egyedül egy pártolóra talált a' philosophusok között Vallaszky szerint, kit ezen segélynyújtó mesterség anyyira érdekelt, hogy minden szorgalmát ennek előmozdításában helyezhetné. Innen kitetszik, melly nagy hiány 's hézak maradt hátra mindeddig az üdvnyújtó mesterségben, mellyeket az utóbbi tudományok rendszere által kipótolva lenni örvendve említünk.

Soha feledékenységbe nem fog borúlni e' részről a' nagy Mária Theresia neve, ki ezen hiányt minden tudományok iránti kegyéből betölteni el nem mulasztotta. Mert 1770 esztendőben Nagy-Szombatban szép szabadságokkal megajándékozott Egyetemet alapíta, mellyet orvosi karral is megbőviteni kegyelmesen mál-

tóztatott, és így az előidőben parlagon maradt orvostudomány most már hazánkban is divatozni kezdett.

Az első kórági intézet 1775 eszt. állíttatott fel a' polgári kórház épületében, melly négy, t. i. két férjfi, 's ugyan annyi asszony-nem elfogadására szánt beteg ágygal volt ellátva. Schoretics Mihály vala pedig az első, ki a' nevendék orvosokat a' betegágyhoz vezetvén, őket a' gyakorló orvostudományban oktattatta. De nem sokára 1777 évben Kisasszony hava 20-án a' kórági iskola az egyetemmel együtt Budára, 's itt a' vízi városban lévő polgári kórház épületébe helyezettett, innen pedig a' várba vitetett fel. De még itt sem volt maradó; mert II. József bölcs rendelkezéséből 1784 Pestre vitetett által, hol most 12 betegágygal ellátva, Nagyságos Bene Ferencz kormánya alatt virágozik.

A' kitűzött céltől nagyon eltérnek, 's igen szélesre terjedne ezen zsenge iparom, hogyha valamennyi birodalom kórági iskoláinak eredetét, számát 's előmenetelét — a' mint azok a' múlt és mai században lépcsőnként a' mostani tökélyre jutottak — évenként előhordanám. Azért legyen elég ezen általános rajzolat a' kórági intézet eredetéről és előmeneteléről; a' többet tudni kívánó olvasó többre találhat a' T. Gauthier által francziára fordított Hildenbrand Bálintnak *Ratio medendi* czimű munkája elébe tett beszédben.

T h e o r e m s .

1. Vita humana simulacrum exhibet vitae mundanae.
2. Nosogeniae notio, — ut congrua opponi possit medela, — est absolute necessaria.
3. Febres gastro-entericae aestivae nihil aliud sunt, quam adfectiones rheumatico-cattarrhosae intestinorum febriles.
4. Medicum in definienda dosi ipsius medicamenti effectus praecipue dirigit.
5. Nervi motorii a mere sensitivis spectato fungendi modo, atque directione efficientiae nervosae essentialiter differunt.
6. Usus hirudinum in rheumatismis articulorum non minus damnosus, quam rationalis medicinae praeceptis contrarius.
7. Nullum exstat remedium, quod processui vitali alienando magis idoneum foret, quam tartarus emeticus et mercurius.
8. Fallax erit iudicium inflammationis — in denatorum cadavere — semper ex solo rubore depromptum.
9. Manifesta viget inter diathesin cattarrhosam et rheumaticam antithesis.

10. Nosogenia rheumatis e turbato aequilibrio inter electricitatem atmosphaericam et animalem optime explicatur.
11. Inter paroxysmum febris intermittentis, atque convulsionem per accessus invadentem plurima adparet analogia.
12. Morbi aestivi generatim in statum adynamicum nituntur, hyemales ex adverso hyperethicum induunt characterem.

